

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการศึกษาสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงประวัติศาสตร์ ร่วมกับการศึกษารูปแบบของอาคารสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในจันทบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2325 จนถึง พ.ศ. 2500 โดยศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เอกสารอื่น ๆ การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสำรวจภาคสนาม โดยการกำหนดอาคารที่มีความสำคัญ ทั้งมีความสัมพันธ์กับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และมีรูปแบบน่าสนใจมาเป็นตัวอย่าง เพื่อให้ทราบถึงอิทธิพลที่มีต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม

จากการศึกษาวิจัยทำให้ทราบได้ว่าสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจันทบุรีในช่วงเวลา 175 ปี ที่ปรากฏนั้น มีความหนาแน่นอยู่ในบริเวณอำเภอเมือง อำเภอท่าใหม่ อำเภอขลุง และอำเภอแหลมสิงห์ โดยรูปแบบและองค์ประกอบเหล่านั้นล้วนมีเหตุและปัจจัยมาจากความเป็นมาในอดีต แหล่งที่ตั้ง สภาพทางภูมิศาสตร์ และความเป็นเมืองท่าค้าขายทำให้มีชาวต่างชาติเข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก การพัฒนาปรับปรุงทางด้านการบริหารการปกครอง แม้จนกระทั่งการเข้าสู่กระแสสังคมโลกด้วยการเป็นดินแดนในอาณานิคมของฝรั่งเศส ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนทำให้สถาปัตยกรรมจันทบุรีมีพัฒนาการที่จัดแบ่งได้เป็น 3 ระยะคือ

ระยะที่ 1 รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 เป็นช่วงที่สถาปัตยกรรม เป็นลักษณะแบบแผนประเพณีที่ทำกันมาแต่เดิมทั้งแบบไทยและแบบจีน

ระยะที่ 2 รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 6 เป็นช่วงอิทธิพลของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่เป็นไปอย่างรุนแรงแพร่กระจายหลากหลาย ซึ่งแต่ละรูปแบบจะเน้นการประดับตกแต่งเป็นสำคัญ

ระยะที่ 3 รัชกาลที่ 7 ถึงรัชกาลที่ 9 เป็นช่วงที่สถาปัตยกรรมมีความเรียบง่ายเน้นความจำเป็นของการใช้สอยที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและละทิ้งการประดับตกแต่ง

ในส่วนรูปแบบสถาปัตยกรรมนั้น จากผลการวิจัยสามารถจัดรูปแบบได้ 4 กลุ่มคือ

1. กลุ่มรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย โดยเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างตามแบบแผนประเพณีไทยหรือแบบแผนอันเป็นแบบพระราชนิยม
2. กลุ่มรูปแบบอิทธิพลจีน เป็นรูปแบบที่ยึดตามแบบแผนประเพณีจีน และบางส่วนปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและวัสดุในท้องถิ่น
3. กลุ่มรูปแบบอิทธิพลตะวันตก เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพล สถาปัตยกรรมตะวันตก จากศูนย์กลางการปกครอง คือ กรุงเทพฯ และจากการที่จันทบุรีตกเป็นดินแดนในอาณานิคมของฝรั่งเศส โดยมีรูปแบบดังนี้
 - รูปแบบคลาสสิก
 - รูปแบบอาณานิคมฝรั่งเศส
 - รูปแบบขนมปังขิง
 - รูปแบบเครื่องไม้แบบเรขาคณิต
 - รูปแบบสมัยใหม่
4. กลุ่มรูปแบบพื้นถิ่น เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก โดยปรับให้เหมาะสมสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย การงานอาชีพและสภาพแวดล้อม ทั้งไม่มีการประดับตกแต่งแต่อย่างใด

ทั้งนี้ แต่ละกลุ่มรูปแบบจะมีการผสมผสานระหว่างกัน และกันมีลักษณะของฝีมือช่างแบบท้องถิ่น แต่ที่โดดเด่น คือ สถาปัตยกรรมแบบอิทธิพลตะวันตก มีรูปแบบมากมายปะปนผสมผสานอยู่ในสถาปัตยกรรมทุกประเภทในทุกช่วงของพัฒนาการ

Abstract

This research is partly a historical study and partly an architectural study of buildings dated between 1782 - 1957 in Chanthauri, based on historical and other related documentation, interviews, as well as field surveys. Buildings of historical importance and interesting architectural styles have been selected for the study so as to learn of its architectural influences.

According to the study, Rattanakosin architecture in Chanthaburi which is dated during the study period of 175 years clusters in Amphoe Mueang, Amphoe Tha Mai, Amphoe Khlung and Amphoe Laem Sing. The architectural styles and components were influenced by historical background, location and topography. The fact that the city was a trade port resulted in an influx of foreigners. The improvement in administration system and having been under the French rule all contributes to the evolution of the architecture in the province. The architectural evolution in Chanthaburi can be classified into 3 periods:

1st Period, King Rama I - King Rama IV, the period of traditional architecture in both the Thai and Chinese styles.

2nd Period, King Rama V - King Rama VI, the period of strong and widespread western influences on architecture focusing mainly on the rich decorations.

3rd Period, King Rama VII - King Rama IX, the period of simplicity, emphasizing the use in relation to the surrounding and quitting the rich decorations.

The architectural styles can be classified into 4 groups as follows :

1. Thai architecture including traditional Thai style and the style of royal preferences.
2. Chinese-influenced architecture including traditional Chinese style and the Chinese style that was adapted according to the surrounding and available materials.
3. Western-influenced architecture including the western architecture influenced by the architecture in Bangkok, the capital city, as well as by being under the French rule. The western architecture in Chanthaburi comprises the following types :

- Classic
- French Colonial
- Gingerbread
- Geometric Wooden House
- Modern

4. Vernacular architecture including the style with western influence but adapted to suit local purposes, occupation, as well as environment and usually with no decoration

In addition, there was a mixture in between each group, reflecting local school of craftsmanship. The outstanding aspect, however, is the western-influenced architecture with a large variety of types that can be seen in all groups and all groups and all periods of the evolution.

ความเป็นมาของการวิจัย

จันทบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกที่มีความสำคัญและมีความเป็นมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน อันเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจและทำการศึกษาค้นคว้า ด้วยปรากฏร่องรอยหลักฐาน การมีมนุษย์อยู่อาศัยนับแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยชุมชนวัฒนธรรมเขมรโบราณที่มีหลักฐานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และสิ่งของเครื่องใช้ปรากฏอยู่ ต่อด้วยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองจันทบุรีเป็นเมืองท่าค้าขายทางชายทะเลที่สำคัญ มีชาวจีนเดินทางเข้ามาอยู่อาศัย ทำมาหากินเป็นจำนวนมาก ทั้งเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความปลอดภัยเพียงพอ จนเป็นเหตุให้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเลือกจันทบุรีเป็นแหล่งรวบรวมไพร่พล สะสมเสบียง จัดตั้งกองกำลังจนสามารถยกทัพ เข้าไปกอบกู้เอกราชของกรุงศรีอยุธยาจากการยึดครองของพม่าได้ภายหลังการเสียกรุงเพียง 7 เดือน ทั้งในสมัยรัตนโกสินทร์จันทบุรียังคงความสำคัญอย่างไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งในด้านความอุดมสมบูรณ์และความสำคัญ ของแหล่งที่ตั้ง จนเป็นเงื่อนไขให้ฝรั่งเศสยึดครองจันทบุรีเพื่อเป็นดินแดนประกันและต่อรองกับสยามประเทศถึง 11 ปี ในช่วงเวลาแห่งการล่าอาณานิคมของประเทศทางตะวันตก จนในที่สุดสยามจำต้องเสียดินแดนในครอบครอง ทั้งดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและเมืองสำคัญในเขมรให้กับฝรั่งเศส เพื่อรักษาเอกราชของสยามประเทศไว้ และได้ จันทบุรี กลับคืนมา

จากสภาพแวดล้อมเหตุ และปัจจัยต่าง ๆ ทำให้จันทบุรีเป็นแหล่งรวบรวมสะสมเรื่องราว และหลักฐานต่างๆ นอกเหนือจากความอุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ผู้คนที่เข้ามาอยู่อาศัยและติดต่อค้าขาย จึงเกิดการผสมผสาน หลอมรวมจนเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ดังที่ปรากฏ ซึ่งส่วนหนึ่งที่เห็นได้อย่างเด่นชัด คือสถาปัตยกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ยังคงมีหลักฐานปรากฏอยู่ในจันทบุรี

ดังความสำคัญและเรื่องราวความเป็นมาในทางประวัติศาสตร์ของจันทบุรีรวมถึงหลักฐานทางสถาปัตยกรรม จึงเป็นเหตุผลจูงใจในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี โดยกำหนดช่วงเวลา นับแต่ปี พ.ศ. 2325 อันเป็นเวลาที่เกิดกรุงเทพฯ เป็นราชธานี จนถึง พ.ศ. 2500 ซึ่งเป็นระยะเวลาหลังจากที่ได้เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาประเทศที่เรียกว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แต่กระนั้นก็ตาม การศึกษาวิจัยนี้ก็มิได้ให้ความสำคัญกับปีพุทธศักราชเป็นด้านหลัก ทั้งนี้เนื่องจาก การศึกษา วิจัยทางศิลปสถาปัตยกรรมมีอาจจำกัดอายุหรือกำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสมตายตัว ของรูปแบบหรืออิทธิพลที่ได้รับได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ภาระหน้าที่หลักของคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา คือ การจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ดังนั้น โครงการวิจัยเรื่อง "การศึกษาสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี" จึงเป็นงานที่สามารถตอบสนองภาระหน้าที่หลักของคณะศิลปกรรมศาสตร์ได้ทั้ง 2 ส่วน คือ หน้าที่ทางด้านการวิจัยและหน้าที่ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ทั้งสามารถนำไปใช้ในการเรียน การสอน ที่เกี่ยวข้องได้อีกใสดหนึ่ง โดยโครงการวิจัยดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อสำรวจรวบรวมข้อมูลทางด้านสถาปัตยกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏในจังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรม พัฒนาการ และปัจจัยที่มีต่อสถาปัตยกรรมในจันทบุรี ในช่วงเวลาที่กำหนด (พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2500)
3. เพื่อนำข้อมูลจากการศึกษาวิจัยไปใช้ในการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้อง
4. เพื่อเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนและหน่วยงานต่าง ๆ เห็นคุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม
5. เป็นการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นภาคตะวันออก

ผลการศึกษาวิจัย

จากข้อมูลหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ ข้อมูลทางด้านสถาปัตยกรรม และข้อมูล จากการสำรวจภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์พูดคุย นำมาสู่การวิเคราะห์เชื่อมโยงเข้ากับเหตุผล และรายละเอียดประกอบต่าง ๆ เพื่อศึกษาเรื่องราวทางสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรี ในช่วงปี พ.ศ. 2325 ถึง พ.ศ. 2500 ทำให้ทราบว่สถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจังหวัดจันทบุรีมีรูปแบบที่น่าสนใจ มีการเปลี่ยนแปลง อันมีเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ทั้งมีพัฒนาการที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา รวมทั้งสิ้น 175 ปี ซึ่งสามารถสรุปในรายละเอียดได้ดังนี้คือ

สภาพทางภูมิศาสตร์ และแหล่งที่ตั้งของจันทบุรีที่ตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก มีแม่น้ำจันทบุรีซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญไหลผ่านตัวเมือง ประกอบกับการที่จันทบุรีอยู่ไม่ห่างไกลจากศูนย์กลางการปกครอง ทั้งเป็นแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งอาหาร ทำให้จันทบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญ นับแต่อดีตมาทุกยุคทุกสมัย โดยช่วงก่อนรัตนโกสินทร์ จันทบุรีมีความสำคัญในการเป็นเมืองท่าค้าขายและเป็นเมืองหน้าด่านทางด้านตะวันออก มีหน้าที่คอยส่งข่าวจากเขมรและญวน ให้ส่วนกลางได้ทราบ โดยเฉพาะที่จันทบุรีเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเล ทำให้มีชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาทำมาหากินและค้าขาย ในจันทบุรีกันมากขึ้น ที่สำคัญคือ ชาวจีนรวมทั้งการเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในญวน ทำให้ชาวนวนอพยพเข้ามาในจันทบุรีด้วยเช่นกัน แต่จันทบุรีได้ชื่อว่าเป็นแหล่งชุมชนชาวจีนที่ใหญ่โตที่สุดทางภาคตะวันออก และในปลายกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าตากสิน ทรงเลือกจันทบุรี เป็นแหล่งรวบรวมสะสมกองกำลังชาวไทยจีนที่จันทบุรี จนสามารถกอบกู้เอกราชของกรุงศรีอยุธยาจากพม่าได้ภายในระยะเวลา 7 เดือน นับจากเสียกรุง

สำหรับในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญคือ สยามได้ทำสงครามกับญวนเพื่อชิงความเป็นใหญ่ในเขมร ซึ่งการศึกครั้งนี้เรียกว่า "อานามสยามยุทธ" ในระหว่างปี พ.ศ. 2377 ถึง พ.ศ. 2388 ภายหลังเสร็จศึก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองจันทบุรีใหม่ที่บ้านเนินวง อันเป็นเมืองบนที่สูง มีกำแพง ป้อม คู และประตู 4 ทิศ เพื่อให้เหมาะสมต่อการต่อสู้และป้องกันการรุกรานจากญวน

ภายหลังการทำสงครามกับญวน สยามเริ่มเผชิญกับลัทธิการล่าอาณานิคมจากประเทศทางตะวันตก ทั้งอังกฤษ และฝรั่งเศส ในช่วงรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 ทำให้สยามต้องปรับตัวด้วย การเปิดรับวัฒนธรรม และความเจริญจากประเทศตะวันตก อันเป็นผลให้สยามต้องยอมตกลงทำสัญญาทางการค้าที่เสียเปรียบ และต้องยอมเสียดินแดนบางส่วนที่เคยครอบครองเพื่อรักษาอาณาจักรส่วนใหญ่ไว้ อย่างไรก็ตาม สยามไม่อาจรอดพ้นจากลัทธิการล่าอาณานิคม ซึ่งผลสุดท้ายคือการเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 ที่ฝรั่งเศสนำเรือรบปิดปากอ่าวสยาม และบีบบังคับให้สยามต้องทำสนธิสัญญาที่เสียเปรียบ และเสียดินแดน โดยยึดครองจันทบุรีไว้เป็นดินแดนประกัน แม้ว่าสยามจะยอมปฏิบัติตามสนธิสัญญา แต่ฝรั่งเศสก็ยึดครองจันทบุรีเป็นเวลา 11 ปี

หลังจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 เมื่อฝรั่งเศสถอนกำลังทหารออกไป และจันทบุรีกลับมา อยู่ในความครอบครองของสยามในปี พ.ศ.2447 ก็ได้มีการพัฒนาปรับปรุงด้านการบริหาร และการปกครองด้วยการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล โดยรวมหัวเมืองชายทะเลภาคตะวันออก คือ จันทบุรี ระยอง และชลบุรี เป็นมณฑลจันทบุรี โดยมีข้าหลวงเทศาภิบาลปกครอง ในปี พ.ศ. 2449 ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับ สภาพสังคม และสะดวก ต่อการบริหารจัดการจากส่วนกลางคือ กรุงเทพฯ ข้างมีการปรับตัวให้เข้ากับกระแสสังคมโลก โดยเฉพาะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 และความจำเป็นในการประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร ใน สงครามโลกครั้งที่ 2 รวมทั้งการพัฒนาประเทศด้วยนโยบายแบบชาตินิยม และการสร้างชาติทางด้านวัฒนธรรม จนถึงช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศ ด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

จากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น และเกี่ยวข้องกับจันทบุรีโดยตรง ล้วนเป็นเหตุและปัจจัย สำคัญที่ก่อให้เกิดรูปแบบและพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ในจันทบุรี โดยจัดแบ่งพัฒนาการออกได้เป็น 3 ระยะ คือ

ระยะแรก สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 สถาปัตยกรรมส่วนใหญ่เป็นลักษณะของแบบแผนประเพณีที่ทำกันมาแต่เดิม แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ส่วนใหญ่เป็นอาคารสถาปัตยกรรมทางด้าน

ศาสนา อาคารทางพุทธการรวมทั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่เป็นทั้งแบบไทยและแบบจีน ซึ่งนอกจากจะเป็นลักษณะแบบแผนไทยที่ทำกันมาแต่อดีต หรือแบบแผนจีน จากที่นำมาจากประเทศตนเองแล้ว แต่ด้วยความที่ห่างไกลจากศูนย์กลาง ลักษณะของฝีมือช่างในท้องถิ่นหรือข้อจำกัดของวัสดุทำให้สถาปัตยกรรมในระยะแรกมีทั้งแบบแผนประเพณี และที่มีการผสมผสานกับท้องถิ่น หรืออาจมีคุณภาพไม่ได้มาตรฐานตามแบบอย่างของช่างหลวง

ระยะที่สอง สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 6 เป็นช่วงที่อิทธิพลทางสถาปัตยกรรม ตะวันตกเป็นไปอย่างรุนแรง ทั้งแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปโดยเฉพาะในศูนย์กลางของสยาม คือ กรุงเทพฯ อันมีเหตุมาจากการเปิดรับวัฒนธรรมแบบตะวันตก การจ้างช่างชาวต่างประเทศเข้ามาออกแบบก่อสร้างอาคารที่มีความสำคัญทั้งในส่วนของพระมหากษัตริย์และในส่วนของทางราชการ ทำให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ที่มากมายและหลากหลาย ประกอบกับการเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่มีผลกระทบโดยตรงต่อจันทบุรีที่ต้องตกอยู่ในความครอบครองของฝรั่งเศส ทั้งทำให้มีการก่อสร้างอาคารสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิกฤตการณ์นี้มากมาย อันมีสาเหตุมาจากการพัฒนาปรับปรุงการบริหารและการปกครอง ดังนั้น สถาปัตยกรรมในช่วงระยะที่สอง จึงได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกเกือบทั้งสิ้น ซึ่งระยะแรกอาจมีรูปแบบในแบบแผนตะวันตกอย่างเด่นชัดแต่ระยะหลังได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและรายละเอียดให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ และรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ยืนยมนอยู่แต่เดิม แต่ที่สำคัญคือสถาปัตยกรรมในระยะที่สองจะเน้นความใหญ่โตโอ่อ่า และการประดับตกแต่งที่สวยงามโดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลสถาปัตยกรรม ตะวันตกได้เข้าไปผสมผสานอยู่ในงานสถาปัตยกรรมทุกประเภท

ระยะที่สาม สมัยรัชกาลที่ 7 ถึงรัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2500) สถาปัตยกรรมในช่วงนี้ในตอนต้น มีการสืบทอดรูปแบบที่เป็นที่ยอมรับในระยะที่สอง แต่ได้มีการลดทอนรายละเอียดในการประดับตกแต่งอาคารลงประกอบกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่ตกต่ำ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง รวมทั้งผู้ที่จบการศึกษาทางด้าน สถาปัตยกรรม จากต่างประเทศเข้ามามีส่วนในการออกแบบก่อสร้างอาคารสำคัญ ๆ และนำแนวคิดทางด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่คำนึงถึงความเรียบง่าย เน้นความจำเป็นของประโยชน์ใช้สอยมากกว่าการประดับตกแต่ง และสถาปนิกดังกล่าวมีส่วนในการออกแบบอาคารที่จันทบุรีและทำให้สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ปรากฏที่จันทบุรี ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้แทรกซึมเข้าไปสู่งานสถาปัตยกรรมลักษณะต่าง ๆ ทั้งในส่วนของวัง ตำหนัก อาคารสาธารณะ อาคารทางศาสนา และบ้านเรือนพักอาศัย

ส่วนทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมนั้น จากการศึกษาวิจัยทำให้สามารถจัดกลุ่มรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ที่จันทบุรีออกได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ ซึ่งแต่ละกลุ่มรูปแบบอาจจัดอยู่ในช่วงเวลาของการพัฒนาการเดียวกัน หรือกลุ่มรูปแบบเดียวกัน แต่อาจจัดอยู่ในช่วงเวลาต่างกัน ทั้งนี้ได้พิจารณาจากรูปแบบ ทางสถาปัตยกรรม เป็นหลัก โดยจัดกลุ่มได้ดังนี้คือ

กลุ่มรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย เป็นกลุ่มอาคารที่ยึดถือแบบ แผนประเพณีไทยที่เคยทำสืบทอด กันมาแต่เดิม เป็นหลัก แต่ขณะเดียวกันความประณีตสมบูรณ์ตามแบบแผนทางสถาปัตยกรรมไทยอาจยังไม่ได้มาตรฐานตาม แบบแผนของช่างหลวง ด้วยความที่ห่างไกลจากศูนย์กลางและมีรูปแบบที่นิยมในท้องถิ่นเข้าไปผสมผสาน ซึ่งอาคารสถาปัตยกรรมในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ได้แก่ สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา รวมทั้งบ้านเรือนในแบบแผนไทย เช่น อุโบสถ หอไตร กุฏิสงฆ์ บ้านพักอาศัย

กลุ่มรูปแบบอิทธิพลจีน เป็นกลุ่มอาคารที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในแบบแผนจีน ซึ่งสะท้อน ให้เห็นถึงเรื่องราวความเป็นไปของชุมชนชาวจีนในจันทบุรีที่ชุมนุมอย่างหนาแน่นในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งยังยึดมั่นกับแบบแผนการก่อสร้างอาคารสถาปัตยกรรมแบบจีน เช่น การก่อสร้างอาคารแบบก่ออิฐถือปูนลักษณะที่บันไดมีการบันป่วนในส่วนบนของหลังคาแบบจีน แต่ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงการใช้วัสดุแบบไม้ ในการก่อสร้าง บ้านเรือนพักอาศัยในรูปแบบจีนคือเน้นความเรียบง่าย ลักษณะที่บ และฝาแบบช่องลูกฟัก

กลุ่มรูปแบบอิทธิพลตะวันตก เป็นกลุ่มอาคารที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ที่แตกต่างจากแบบแผนสถาปัตยกรรมไทย และรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจีน และแสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลทางศิลปสถาปัตยกรรมแบบ

ตะวันตกที่มีอยู่อย่างมากมายหลากหลายในศูนย์กลางการปกครองที่กรุงเทพฯ ทั้งแพร่กระจายไปยังที่ต่าง ๆ และจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่มีผลกระทบโดยตรงต่อจันทบุรี ทำให้เกิดกลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมของฝรั่งเศสขึ้น ทั้งส่งอิทธิพลให้กับอาคารสถาปัตยกรรมในจันทบุรีในระยะต่อมา ซึ่งกลุ่มรูปแบบอิทธิพลตะวันตกมีหลายรูปแบบ โดยสามารถจัดกลุ่มตามรูปแบบและรายละเอียดที่เด่นชัดได้ดังนี้

- **รูปแบบคลาสสิก** ส่วนใหญ่ได้แก่ สถาปัตยกรรมประเภทอาคารสถานที่ราชการ และบ้านพัก ข้าราชการ สำคัญ โดยยึดถือรูปแบบและรายละเอียดที่เลียนแบบหรือหยิบยืมมาจากอาคารแบบตะวันตกแนวคลาสสิก เช่น การทำอาคารขนาดใหญ่ มีระเบียบมีมุขยื่นจากตัวอาคาร มีโดมทางเดินรอบอาคาร หรือมีกระมั่งส่วนบนด้านหน้า อาคาร

- **รูปแบบอาณานิคมฝรั่งเศส** ได้แก่ กลุ่มอาคารที่สร้างโดยฝรั่งเศส เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ผังรูปสี่เหลี่ยม ผืนผ้า รูปทรงอาคารมีความเรียบง่าย หลังคาทรงจั่วมีระเบียบและมีหน้าต่างโดยรอบ ประตูทางเข้ามักอยู่ทางด้านสั้น ประตูหน้าต่างมักเป็นรูปโค้งบานทั้งกรอบและตัวบาน และตัวบานเป็นแบบบานเกล็ดไม้และช่องลูกฟักไม้กระดานดุน

- **รูปแบบขนมปังขิง** ได้แก่ กลุ่มเรือนไม้ที่มีลักษณะเด่นด้วยการตกแต่งอาคารด้วยไม้ฉลุเป็นลวดลายประดับในส่วนต่าง ๆ เช่น ลูกกรงระเบียง ช่องระบายอากาศ ตัวบานประตู หน้าบาน ครัวระบายชายคา โดยลวดลายเหล่านี้จะเป็นลักษณะลายพันธุ์พฤกษา มีลีลาพลิ้วไหวหงิกงอ และจะนิยมใช้ลายแบบขนมปังขิงกับเรือนไม้เป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีอยู่บ้างที่นำไปใช้กับอาคารก่ออิฐถือปูน

- **รูปแบบเรขาคณิต** เป็นกลุ่มเรือนไม้ที่มีความเรียบง่าย โดยละทิ้งการตกแต่งอาคารแบบเรือนไม้ ที่ใช้ลวดลายแบบขนมปังขิง มาเป็นการตกแต่งด้วยไม้ระแนงในลักษณะแบบเรขาคณิตด้วยเส้นตั้ง เส้นนอน เส้นเฉียงไขว้ สลับตามส่วนต่าง ๆ ของเรือนไม้ เช่น ช่องระบายอากาศ รั้วระเบียง ราวบันได หรือการตีไม้ระแนงเป็นแนวนอนจากรั้วระเบียงจนถึงชายคา

- **รูปแบบสมัยใหม่** เป็นกลุ่มอาคารที่เป็นทั้งอาคารแบบก่ออิฐถือปูน และอาคารไม้หรือแบบผสมผสาน เน้นความเรียบง่ายตรงไปตรงมา ไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อนละทิ้งการประดับตกแต่งด้วยลักษณะแบบ ขนมปังขิง และแบบเรขาคณิต แต่ส่วนเด่นจะอยู่ที่โครงสร้างเป็นหลัก ทั้งคำนึงถึงสภาพแวดล้อม สภาพภูมิอากาศ และประโยชน์ใช้สอย ทางด้านการอยู่อาศัย รวมทั้งการเน้นความสัมพันธ์ระหว่าง อาคารกับพื้นที่ภายนอกด้วย การจัดทำซุ้ม หรือเรือนต้นไม้ที่ต่อเชื่อมกับอาคาร โดยเฉพาะในกลุ่มของเรือนพักอาศัย

กลุ่มรูปแบบพื้นถิ่น เป็นกลุ่มอาคารเรือนไม้ที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ที่น่าจะพัฒนามาจากแบบอิทธิพลตะวันตก และแบบสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งลักษณะเด่นคือเรือนไม้ หลังคาปั้นหยา หรือหลังคาจั่ว หรือหลังคาผสมผสาน ไม่มีการตกแต่งประดับประดา เน้นการใช้พื้นที่โล่งกว้าง เช่น ชาน ระเบียง มีการต่อชายคาให้เหมาะสมกับการใช้งาน ทั้งส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่สัมพันธ์กับการงานอาชีพทำสวน ทำนา และทอดเสื่อ

อย่างไรก็ตาม สถาปัตยกรรมในแต่ละกลุ่ม แต่ละรูปแบบยังมีการผสมผสานโดยนำรูปแบบแนวทางหรือส่วนประกอบของรูปแบบหนึ่งไปใช้กับอีกรูปแบบหนึ่ง หรือมีการย้อนกลับไปนำรูปแบบในอดีตมาเป็นต้นแบบ แนวคิด หรือมีการเลียนแบบในระยะหลังโดยเฉพาะในอาคารที่มีความโดดเด่น น่าสนใจ และแม้ว่าสถาปัตยกรรม สมัยรัตนโกสินทร์ในจันทบุรี จะถูกจัดกลุ่มและรูปแบบที่มากมาย โดยมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลา แต่สามารถสรุปได้ว่า กลุ่มสถาปัตยกรรมแบบอิทธิพลตะวันตกนั้นมีจำนวนมาก มีความสำคัญ มีการแพร่หลายและมีความโดดเด่นมากที่สุด ทั้งบางส่วนได้แสดงรูปลักษณะ และคุณค่าของสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบอวดอ้างเปิดเผย บางส่วนแสดงถึงการผสมผสาน คลุกเคล้ากันอย่างลงตัว ทั้งทางด้านความงาม ประโยชน์ใช้สอย และลักษณะของท้องถิ่น ทั้งบางส่วนแสดงให้เห็นถึงการแผ่ร่นลักษณะของรูปแบบและส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก เข้ากับสถาปัตยกรรมทุกประเภทในแต่ละช่วงเวลาของการพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม

